

НАУКА Й ЕКОНОМІКА

Науково-теоретичний журнал
Хмельницького економічного університету

Випуск 1(5)

Хмельницький, 2007

„Наука й економіка”

ISBN 966-8907-15-9

Випуск 1(5), 2007 р.

Науково-теоретичний
журнал Хмельницького
економічного університету

Заснований у жовтні 2005 року

Затверджено рішенням Вченої ради ХЕУ
протокол № 6 від 30 серпня 2005 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради ХЕУ
протокол № 4 від 21 березня 2007 р.

Головний редактор

СМОЛЕНЮК Петро Степанович, к. е. н., професор

Заступники головного редактора

ОЛЕКСЮК Олександр Степанович, д. е. н., професор

СМОЛЕНЮК Руслан Петрович, к. е. н.

ХОРОШЕНЮК Андрій Павлович, к. пед. н.

Відповідальний за випуск

РОМАНЮК Вадим Васильович, к. т. н.

Редакційна колегія

Алексєенко Л. М., д. е. н., доцент	Федорович Р. В., к. е. н., професор
Буян І. В., д. е. н., професор	Луців Б. Л., д. е. н., доцент
Гринчуцький В. І., д. е. н., професор	Штабалюк П. І., к. ф.-м. н., доцент
Данюк В. М., к. е. н., професор	Кулинич Р. О., к. е. н.
Кужельний М. В., д. е. н., професор	Бойчук А. А., к. е. н.
Кулинич О. І., д. е. н., професор	Рибак І. В., к. і. н., професор
Мельник В. Г., к. е. н., професор	Синчак В. П., к. е. н., доцент
Осадець С. С., д. е. н., професор	Журба І. Е. к. геогр. н., доцент
Пушкар М. С., д. е. н., професор	Щепанський Е. В., к. е. н.
Стельмашук А. М., д. е. н., професор	

Формат 70 X 108 1/16.

Ум. друк. арк. 11,5. Друк. арк. 10,0

Тираж 100 прим.

Усі права захищені. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.
Редакція не завжди поділяє думку автора й не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Адреса редакції: 29008, Україна, м. Хмельницький, вул. Кам'янецька, 159/2.

Контактні телефони: 8(0382) 67-01-33, тел./факс 67-01-43

Електронна пошта: kheu@hm.ukrtel.net

Свідоцтво про державну реєстрацію засобу масової інформації

КВ № 10787 від 26 грудня 2005 р.

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ПРИБУТКУ І ЙОГО РОЛЬ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто роль, місце і функції прибутку в економіці підприємства. Сформульований його зміст у найбільш узагальненому вигляді. Проаналізовано стандарти бухгалтерського обліку і виявлено розбіжності у класифікації господарських операцій за різними видами діяльності. Досліджено формування прибутку за результатами діяльності і інтересами: держави, власників і персоналу підприємств. Актуальним завданням сучасного етапу визначено оволодіння керівниками і фінансовими аналітиками модернізованими методами ефективного управління процесами формування, розподілу і використання прибутку.

Прибуток є однією з основних економічних категорій, що характеризує відносини, які складаються в процесі суспільного виробництва. Прибуток – це узагальнюючий показник, результат фінансово-господарської діяльності підприємств як суб'єктів господарювання. Тому прибуток, підсумовуючи її результати, зазнає впливу багатьох чинників. Розглядаючи сутність прибутку, слід в першу чергу відмітити такі його основні характеристики:

- Прибуток є формою доходу підприємця, який вклав свій капітал в певний вид діяльності з метою досягнення певного комерційного успіху.

- Прибуток не є гарантованим доходом підприємця на вкладений капітал в той чи інший бізнес, а результатом вмілого і успішного здійснення цього бізнесу. Тому прибуток, у певній мірі, це плата за ризик здійснення підприємницької діяльності. Рівень прибутку і рівень підприємницького ризику знаходяться між собою у прямопропорційній залежності.

- Прибуток характеризує не весь дохід, одержаний у процесі підприємницької діяльності, а лише ту частину доходу, яка “очищена” від понесених витрат на здійснення цієї діяльності.

- Прибуток є вартісним показником, який виражений у грошовій формі.

З врахуванням розглянутих основних характеристик прибутку, його зміст у найбільш узагальненому вигляді може бути сформульований наступним чином.

Прибуток – це виражений у грошовій формі чистий дохід підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності, та виражає собою різницю між сукупним доходом і сукупними витратами процесі здійснення цієї діяльності.

У відповідності з Законом України “Про підприємства” підприємство є самостійним господарюючим уставним суб'єктом, яке володіє правами юридичної особи і здійснює виробничу, науково-дослідну та комерційну діяльність з метою отримання відповідного прибутку. Цими нормативними положеннями визначається роль і місце прибутку в економіці підприємства.

Для здійснення своєї діяльності підприємство має розпоряджатися певними матеріальними, трудовими і фінансовими ресурсами та засобами. Планомірне комбінування та використання цих факторів виробництва, організація виготовлення та реалізації продукції (виконання робіт, надання послуг) є основною для отримання прибутку, досягнення цілей підприємства та задоволення економічних інтересів його власників. Одержання прибутку стимулює найбільш ефективне використання економічних ресурсів, зниження витрат, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, освоєння нових виробництв.

В умовах ринкових відносин, як свідчить світова практика, існує три основних джерела одержання прибутку:

- перше джерело утворюється за рахунок монопольного становища підприємства по

випуску тієї чи іншої чи продукції (унікальності продукту). Однак, таке джерело має нестабільний характер через антимонопольну політику держави і зростаючу конкуренцію з боку інших підприємств.

– друге джерело пов'язане безпосередньо з виробничою і підприємницькою діяльністю. Ефективність його використання залежить від знання підприємством кон'юнктури ринку й уміння адаптувати розвиток виробництва під його зміну.

Щоб прибуток підприємства зростав, воно повинне:

- здійснювати маркетингові дослідження і обґрунтувати свою виробничу програму;
- нарощувати обсяги виробництва і реалізації товарів, робіт, послуг (чим більше обсяг виробництва, тим більша маса прибутку);
- розширювати, орієнтуючись на ринок, асортимент і якість продукції;
- впроваджувати заходи щодо підвищення продуктивності праці своїх працівників;
- зменшувати витрати на виробництво (реалізацію) продукції (тобто її собівартість);
- створювати конкурентноздатні умови продажу своїх товарів і надання послуг (ціна, терміни постачання, обслуговування покупців, рівень сервісу і т.д.);
- грамотно будувати договірні відносини з постачальниками і покупцями;
- вміти найбільш доцільно розміщати (вкласти) одержаний раніше прибуток з точки зору досягнення оптимального ефекту.

– третє джерело пов'язане з інноваційною діяльністю підприємства. Його використання пов'язане з постійним оновленням продукції, що випускається, забезпечення її конкурентноздатності, ріст обсягів реалізації і збільшення маси прибутку.

Прибуток, як одна із основних категорій товарного виробництва, виконує ряд функцій:

Оціночна функція. Прибуток – важливий комплексний показник, що у вартісній формі відображає кінцевий результат роботи підприємства. У ньому акумулюються підсумки всіх сторін його діяльності: зростання виробництва продукції та її реалізації, ефективність використання матеріальних, трудових і фінансових результатів, наявних в його розпорядженні. Від рівня виконання плану з прибутку залежить фінансовий стан підприємства, виконання його зобов'язань перед бюджетом, банками, постачальниками матеріальних ресурсів. Використання цієї функції повною мірою можливе тільки в умовах ринкової економіки, яка передбачає свободу встановлення цін, вибору постачальника і покупця.

Розподільча функція. Її зміст полягає в тому, що прибуток використовується як інструмент розподілу чистого доходу суспільства на частину, що акумулюється в бюджетах різних рівнів та залишається в розпорядженні підприємства і є джерелом його розширеного відтворення.

Об'єктом економічних інтересів держави є частина прибутку, яка виплачується у вигляді податків та обов'язкових платежів. Економічний інтерес підприємства як товаровиробника знаходить своє узагальнення в обсязі прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства і використовується для вирішення виробничих та соціальних завдань його розвитку. Економічний інтерес робітників пов'язаний передусім з розміром прибутку, який спрямовується на соціальний розвиток. Власника підприємства цікавить в першу чергу розмір фонду виплати дивідендів, і та частина прибутку, котра пов'язана з виробничим розвитком, реконструкцією і технічним переозброєнням виробництва, удосконаленням технології, приростом капіталу.

Стимулююча функція. Виконання цієї функції визначається тим, що прибуток є метою господарювання, джерелом формування різних фондів (фонд виплати дивідендів, пайовий фонд, тощо).

В процесі управління прибутком підприємства використовують різні ознаки його класифікації:

1. Залежно від виду діяльності, завдяки якій отримано прибуток, виділяють:

- прибуток від основної діяльності діяльності (виробничої, транспортної, посередницької та інше);

- прибуток від інвестиційної та фінансової діяльності ;
- прибуток від надзвичайних подій

Аналізуючи П(С)БО 3 "Звіт про фінансові результати" і П(С)БО 4 "Звіт про рух грошових коштів", План рахунків бухгалтерського обліку та інструкції про його застосування можна виявити розбіжності у класифікації господарських операцій за різними видами діяльності.

Можна виділити такі основні невідповідності:

- Поняття "інвестиційна діяльність" і "фінансова діяльність" з відповідними конкретними операціями наведено в П(С)БО 4. У П(С)БО 3 і Плані рахунків воно конкретно не визначено.

- Одержані дивіденди, відсотки, фінансові результати від інвестицій у П(С)БО 4 віднесено до інвестиційної діяльності, а в П(С)БО 3 і Плані рахунків – до фінансової.

- Витрати на сплату відсотків у П(С)БО 4 віднесено до операційної діяльності, у П(С)БО 2 і Плані рахунків до фінансової діяльності.

- Результати від надзвичайних подій у П(С)БО 4 визначають у складі кожного виду діяльності – операційної, інвестиційної і фінансової, а у П(С)БО 3 і Плані рахунків – окремо.

Отже, нормативно-правова база, діюча практика обліку фінансових результатів не дає можливості із достатнім рівнем повноти надавати користувачам інформацію про обсяг отриманого прибутку за видами діяльності. Це веде до прийняття ними неправильних економічних рішень, не дозволяє достовірно оцінити ефективність господарювання та управління.

З метою достовірного відображення результатів певних видів діяльності в обліку і звітності необхідно привести у відповідність і однозначність класифікацію господарських операцій за конкретними видами діяльності і вживати її у всіх нормативних актах.

При віднесенні окремих операцій до конкретного виду діяльності необхідно враховувати особливості діяльності конкретного підприємства. Наприклад, інвестиції в цінні папери, зазвичай, є інвестиційною діяльністю підприємства, але для інвестиційної компанії це основна (операційна) діяльність.

Залежно від порядку визначення розрізняють два види прибутку:

- оподатковуваний прибуток, обсяг якого, згідно із Законом України „Про оподаткування прибутку підприємства, визначається як різниця між валовими доходами та валовими витратами підприємства – платника податку на прибуток, зменшений на суму амортизаційних відрахувань. Розміри валових витрат та доходів з метою їх оподаткування визначаються шляхом організації спеціального податкового обліку на основі первинних облікових документів. Визначений таким чином обсяг прибутку, що оподатковується фіксується в Декларації про прибуток підприємства, яка подається в податкові органи і є підставою для визначення суми податкових зобов'язань підприємства;

- обліковий прибуток, який визначається за даними бухгалтерського обліку.

Аналіз складу валових доходів і валових витрат свідчить про те, що прибуток як об'єкт оподаткування являє собою досить умовну величину, яка відображає співвідношення між доходами і витратами підприємства за певний, законодавче встановлений період оподаткування. Головна його особливість полягає в тому, що він безпосередньо не залежить від собівартості продукції, від різниці між виручкою від реалізації продукції і витратами на виробництво цієї продукції.

Бухгалтерський облік повинен дати реальну картину фінансового стану підприємства та результатів його діяльності незалежно від вимог податкового законодавства, тому сума прибутку за період визначена згідно з податковим законодавством, як правило, відрізняється від облікового прибутку, який відображається у Звіті про фінансові результати (форма 2 фінансової звітності). Така різниця виникає через відмінності у визначенні витрат періоду та валових витрат; облікового доходу та валового доходу. Різниці бувають тимчасові і постійні.

Тимчасовими різницями є різниці в часі, які виникають в результаті того, що період, за який деякі статті надходжень і витрат включаються в оподатковуваний прибуток, не

бігається з тим періодом, в якому вони включаються до облікового прибутку. Різниця в часі виникає в одному періоді, а анулюється в наступних.

Постійні різниці виникають через відмінності у визнанні валових витрат і витрат періоду, валового доходу та облікового доходу.

Такий стан речей обумовлює необхідність відображення наслідків різниць у фінансовому обліку та звітності. Так, у балансі для відображення різниці використовуються дві статті „Відстрочені податкові активи” і „Відстрочені податкові зобов'язання”.

По статті „Відстрочені податкові активи” відображується сума податку на прибуток, що підлягає відшкодуванню в наступних періодах у випадку, коли податок на прибуток, визначений згідно з обліковою політикою підприємства, менший за податок на прибуток, визначений згідно з податковим законодавством.

По статті „Відстрочені податкові зобов'язання” показується сума податку на прибуток, що підлягає сплаті в майбутніх періодах у тому випадку, коли, обліковий податок на прибуток більший за податкове зобов'язання, визначене за чинним податковим законодавством.

3. За об'єктами визначення:

- в цілому по підприємству – чистий прибуток, який характеризує обсяг прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства після сплати податку на прибуток та інших податків, обов'язкових платежів та зборів, що сплачуються за рахунок прибутку;

- в розрізі окремих сфер діяльності – операційна, фінансова, інвестиційна.

По певних структурних підрозділах (центрах відповідальності);

За окремими операціями, пов'язаними з короткостроковими фінансовими вкладеннями, окремими інвестиційними проектами;

В розрізі окремих видів продукції – як різниця між ціною і собівартістю.

4. Залежно від характеру інфляційної “очистки”. Прибутку визначають номінальний та реальний прибуток.

Номінальний прибуток характеризує фактично одержану величину прибутку.

Реальний прибуток – це номінальний прибуток, перерахований з огляду на інфляцію. Він характеризує реальну купівельну спроможність прибутку, отриманого підприємством.

5. За характером використання :

Розподілений прибуток (спожитий) – чистий прибуток звітного періоду, який розподілений за напрямками, передбаченими статутними документами;

Нерозподілений прибуток (капіталізований) – сума чистого прибутку нерозподілена в звітному періоді.

6. За регулярністю формування:

Прибуток від звичайної діяльності, що формується регулярно.

Прибуток, що формується епізодично від надзвичайних подій (благодійність на користь підприємства, тощо).

7. За періодом формування:

- прибуток звітного періоду;

- прибуток минулих періодів.

Підсумовуючи вищевикладене можна зробити такий висновок:

1. Прибуток підприємства є головною цілю підприємницької діяльності. Основним спонукаючим мотивом здійснення будь-якого виду бізнесу, його головною кінцевою цілю є ріст благоустрою власників підприємства. Для менеджерів, які не є власниками фірми, якою вони керують, прибуток це основне мірило успіху їх діяльності. Ріст рівня прибутку підприємства підвищує “ринкову ціну” цих менеджерів, що відображається на рівні їх заробітної плати, і навпаки.

2. Прибуток підприємства складає базу економічного розвитку держави у цілому. Механізм перерозподілу прибутку підприємства через податкову систему дозволяє “наповнити” доходну частину державних бюджетів усіх рівнів, що дає можливість державі успішно виконувати покладені на неї функції і втілювати намічені програми розвитку

економіки.

3. Прибуток підприємства є критерієм ефективності конкретної виробничої (операційної) діяльності. Індивідуальний рівень прибутку підприємства у порівнянні з середньо галузевим характеризує ступінь уміння (підготовленості, досвіду, ініціативності) менеджерів успішно здійснювати господарську діяльність в умовах ринкової економіки. При цьому капітал переміщується, як правило, у ті сегменти ринку, які характеризуються значним об'ємом незадоволеного попиту, що сприяє більш повному задоволенню суспільних та особистих потреб.

4. Прибуток є основним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів підприємства, що забезпечують його розвиток. Чим вищий рівень генерування прибутку у процесі його господарської діяльності, тим менша його потреба у залученні фінансових засобів із зовнішніх джерел, тим вищий рівень самофінансування його розвитку, забезпечення реалізації стратегічних цілей його розвитку, підвищення конкурентної позиції на ринку. Прибуток є постійно відновлюваним джерелом і його відновлення в умовах успішного господарювання здійснюється на розширеній основі.

5. Прибуток є головним джерелом росту ринкової вартості підприємства. Можливість самозростання вартості капіталу забезпечується шляхом капіталізації частини одержаного підприємством прибутку, тобто його направлення на приріст цих активів. Чим вища сума і рівень капіталізації отриманого підприємством прибутку, тим у більшій мірі зростає вартість його чистих активів, а відповідно і ринкова вартість підприємства у цілому, яка визначається при його продажі, злитті, поглинанні і ін.

6. Прибуток підприємства є важливим джерелом задоволення соціальних потреб суспільства. Соціальна роль прибутку проявляється перш за все у тому, що засоби, що перераховуються у бюджети різних рівнів у процесі його оподаткування, служать джерелом реалізації різноманітних загальнодержавних і місцевих соціальних програм, які забезпечують "виживання" окремих соціально незахищених (чи недостатньо захищених) членів суспільства. У загальному, соціальна роль прибутку проявляється у тому, що він служить джерелом зовнішньої благодійної діяльності підприємства, яка направлена на фінансування окремих неприбуткових організацій, закладів соціальної сфери, надання матеріальної допомоги окремим категоріям громадян.

7. Прибуток є основним захисним механізмом, який захищає підприємство від загрози банкрутства. Підприємство набагато успішніше виходить із кризового становища при високому потенціалі генерування прибутку.

8. Прибуток одержаний від спекулятивних комерційних операцій є результатом кращої інформованості підприємців про ціни на різноманітних регіональних ринках, вигідні комерційні умови і т.п. Як результат, спекулятивний прибуток є окупністю підвищеного підприємницького ризику і служить дійовим механізмом вирівнювання рівня цін на окремих регіональних ринках.

9. Прибуток одержаний підприємством у зв'язку з його монопольним становищем на ринку за рахунок встановлення невиправдано високих цін на продукцію, створює активні стимули для переливу капіталу на такі ринки і росту об'єму пропозицій, що в кінцевому результаті призводить до природного формування конкурентного середовища на таких ринках і зниження рівня цін на них.

10. Прибуток одержаний підприємцем від "тіньової" діяльності в певній мірі є захисною реакцією підприємців на встановлені державою жорстокі "правила гри" в економіці, в першу чергу, на невиправдано високий рівень оподаткування окремих видів підприємницької діяльності.

Таким чином, прибуток як економічна категорія відображає кінцеву грошову оцінку виробничої та фінансової діяльності підприємства, це сума перевищення доходів від його діяльності над сумою витрат, одна із форм його власних нагромаджень.

Прибуток сигналізує про необхідність заходів щодо зменшення собівартості продукції, нарощування обсягів виробництва і реалізації, розширення асортименту виготовлюваних

товарів, доцільність змін у ціновій політиці. Він є визначальним критерієм ефективності господарювання.

Отже, прибуток, як одна із відомих з давніх часів категорія, отримала нове відображення в умовах сучасного економічного розвитку держави, формування реальної самостійності суб'єктів господарювання. Будучи головною рушійною силою ринкової економіки, він забезпечує інтереси держави, власників і персоналу підприємств. Тому одне з актуальних завдань сучасного етапу є оволодіння керівниками і фінансовими аналітиками модернізованими методами ефективного управління процесами формування, розподілу і використання прибутку. Грамотне, ефективне управління прибутком передбачає побудову на підприємстві відповідних організаційно-методичних систем його планування, обліку, аналізу і контролю.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.99р. зі змінами і доповненнями // ВВР України. – 1999. – №40.
2. Нападівська Л.В. Управлінський облік: Київ: Книга, 2004.- 544с.
3. Гончаров А.Б. Финансовый менеджмент: Харків: Изд. Дом "ИНЖЭК", 2004.- 352 с.

